

А. С. ТКАЧОВ

докторант

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

ПРО ВИТОКИ ІДЕЙ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ НАУКОВОЇ ДУМКИ

У статті розкрито витоки становлення ідей виявлення та розвитку обдарованої особистості в історії наукової думки. Визначено, що в античному суспільстві домінували уявлення про божественне походження геніальності людини, які доповнювалися висновками мислителів про важливість навчання й виховання обдарованої особистості як необхідної передумови забезпечення її конструктивної ролі в суспільстві. З'ясовано, що в добу Середньовіччя погляди про божественне походження здібностей людини підтримувалися на рівні релігійних догм. Доведено, що суттєві зміни в уявленнях мислителів про здібності та обдарованість людини відбувалися в епоху Відродження, коли виник концепт обдарованої особистості.

Ключові слова: витоки, наукова думка, обдарованість, здібності, особистість, античне суспільство, Середньовіччя, епоха Відродження.

Сучасна модернізація шкільної та вишівської освіти на засадах компетентнісного підходу спрямована на забезпечення оволодіння суб'єктами навчання необхідними для успішної життєдіяльності в суспільстві ключовими та предметними компетенціями, створення оптимальних умов для розвитку й самореалізації кожної особистості. Як відомо, еліту будь-якого суспільства становлять обдаровані люди, які відіграють провідну роль у різних галузях його життєдіяльності. Тому під час організації освітнього процесу в навчальному закладі особлива увага педагогів має приділятися забезпеченню дієвого супроводу навчальної діяльності обдарованої молоді, адже від цього значною мірою залежить не тільки навчальна успішність кожної особистості, а й можливості розкриття її творчого потенціалу загалом.

Зазначимо, що сьогодні існує актуальна потреба в пошуку ефективних шляхів вирішення проблеми виявлення й розвитку обдарованих людей. Значний інтерес у цьому плані викликають теоретичні та практичні доробки з окресленого питання, накопичені в попередні періоди історії людства, адже їх можна творчо використовувати в сучасних умовах функціонування середньої та вищої школи.

Зауважимо, що історичні аспекти проблеми виявлення й розвитку обдарованої особистості досліджували такі науковці, як: О. Антонова, Н. Вінник, Г. Жураковський, М. Івлєва, О. Савенков (еволюція уявлень про суть обдарованості як унікального особистісного феномена на різних етапах становлення педагогічної теорії та практики); Ю. Гільбух, З. Гіптерс, Т. Завгородня, Л. Загородня, Л. Прокопів (історичні розвідки про виявлення обдарованих людей та розкриття їх ролі в історії розвитку суспільства); Е. Бріджмен, Дж. Гензуллі, В. Дружинін, К. Хеллер (аналіз різних типоло-

гій обдарованості людей) та ін. Однак з'ясовано, що при наявності значної кількості наукових джерел з порушеної проблеми не було проведено окремого дослідження витоків виявлення й розвитку обдарованої молоді.

Мета статті – висвітлити витoki ідей виявлення й розвитку обдарованої молоді в історії наукової думки.

Аналіз еволюції уявлень про здібності та обдарованість особистості дав змогу констатувати, що перші ідеї про видатні можливості людини та причини їх виникнення були сформульовані ще в античному суспільстві. Причому саме в ті часи в наукових трактатах почали використовувати термін “геній” (від лат. *genius* – дух), яким позначали вищий ступінь творчої обдарованості людини.

Під час проведення дослідження встановлено, що античні мислителі сприймали генія як міфологічну постать, яка поєднує в собі безсмертне божество (божественний дух) і смертну людину, а саму геніальність – як вид ірраціонального натхнення, осяяння згори, здатність неземного походження, що виникає в результаті поєднання суто людських якостей та божественного духу, внаслідок чого особистість набуває принципово нових якісних можливостей, недоступних для пересічних людей. Вважали, що генії – це щасливі обранці богів, яких посилають до людей, щоб вони допомагали їм правильно визначати вектор розвитку на шляху до вдосконалення й величчі, а також силою свого духу спонукали людство рухатися в цьому напрямі. Тому геній і геніальність розглядали як унікальні феномени, що стоять вище відомих у природі законів, а тому вони не підкоряються дії цих законів [1; 3; 7; 9].

Варто зазначити, що зазвичай феномен геніальності стародавні мислителі пов'язували з діяльністю людини в галузі мистецтва. Так, Платон, описуючи в своїй праці “Іон, або про Іліаду” уявну розмову між Сократом та Іоном, зазначає, що поет (Гомер) створює геніальні твори “ні від мистецтва та знання, а від божественного приречення й одержимості” [8, с. 536]. Однак треба враховувати, що в античному суспільстві поняття мистецтва, науки й почесної діяльності не мали чіткого розмежування, тому висновки стародавніх учених про геніальність людини не завжди обмежувалися тільки цариною мистецтва.

Зауважимо, що античні мислителі, переконані в божественному походженні геніальності людини, не розуміли роль освіти в розвитку обдарованості особистості. Незважаючи на цей факт, деякі з них відзначали необхідність навчання й виховання обдарованих людей як необхідну передумову забезпечення їх конструктивної ролі в суспільстві. Так, Сократ, вважаючи неможливим чинити зовнішній вплив на природну обдарованість особистості, водночас відстоював ідею про існування нагальної потреби в освіті й моральному вихованні “могутніх духом” (тобто геніальних) людей, оскільки, на його думку, тільки в такому випадку вони можуть стати справжніми благодійниками людства, спрямувати свою активність на досягнення благородних цілей [1; 2].

Певні думки стосовно проблеми обдарованості висловлював у своїх працях видатний філософ Аристотель. Зокрема, у своїй праці “Накомахова етика” він наголошував, що людина є суспільною істотою, а життя в суспільстві вимагає від неї оволодіння відповідними добродійностями. Цей процес передбачає усвідомлене здійснення молоддю певних соціально значущих вчинків. На цій підставі Аристотель щастя обдарованої людини вбачав у тому, що вона не просто на високому рівні виконує певного виду діяльність (найчастіше в галузі мистецтва), а й забезпечує її узгодженість із вимогами добродійності [2].

Незважаючи на недооцінювання стародавніми мислителями ролі навчання й виховання в розвитку особистісних здібностей обдарованої молоді, прогресивна освітня система античного суспільства була ефективним практичним засобом формування його творчої еліти. Адже зазначена модель освіти забезпечувала різнобічний (розумовий, фізичний, моральний, естетичний) розвиток суб’єкта навчання як унікальної особистості, а як наслідок – сприяла успішному розкриттю й подальшому розвитку його творчого потенціалу. Це пояснює той факт, що антична школа виховала цілу плеяду геніальних і талановитих постатей, які зробили суттєвий внесок у подальший розвиток загальнолюдської культури. Саме тому зазначена освітня система на тривалий час стала своєрідним взірцем для становлення європейської системи навчання й виховання молоді [1; 4].

У контексті порушеної проблеми дослідження доцільно також уточнити, що термін “талант” стародавні мислителі почали використовувати приблизно в той самий час, що й поняття “обдарованість”, проте сенс першого з названих термінів суттєво відрізнявся від сучасного його тлумачення. Так, у країнах Стародавньої Греції, Єгипті, Персії, Вавилоні слово “талант” (від грец. *talanton* – вага, ваги) використовували як назву найбільшої вагової грошово-лічильної одиниці, тобто крупної міри золота. Проте пізніше значення цього слова змінилося: ним почали називати дуже високий ступінь розвитку здібностей людини до певного виду (видів) діяльності. При цьому талант зайняв в ієрархії рівнів розвиненості здібностей особистості щабель трохи нижче геніальності, яку сприймали як найвищий, максимально можливий рівень їх прояву [3; 9].

У дослідженні встановлено, що актуальні сьогодні ідеї з проблеми обдарованості висловлював відомий римський педагог Квінтіліан. Зокрема, він вважав, що всі діти мають значні навчальні здібності, які треба розвивати в процесі освіти. Водночас мислитель зауважував на тому факті, що деякі діти виділяються серед решти школярів своїми непересічними навчальними здібностями, швидкістю мислення, гарною пам’яттю, однак дуже часто в майбутньому ці здібності дітей не розвиваються. Таку ситуацію Квінтіліан порівнював із процесом проростання насіння, що посадили близько до поверхні землі: воно швидко проростає, проте пізніше значно відстає в рості від решти насіння та набагато раніше починає жовтіти. Видат-

ний педагог робить висновок про те, що “швидкий розум” дитини, як і передчасні плоди, як правило, майже ніколи достатньою мірою не визріває.

На підставі цього Квінтіліан зазначав, що про справжню обдарованість людини можна говорити в тому разі, якщо їй вдасться попередити, подолати період свого раннього оскудіння та успішно перейти на наступний етап свого розвитку, який, за Квінтіліаном, пов’язаний з віком “плідності” й “винахідливості” особистості. Як справедливо вважав учений, успішність цього переходу школярів значною мірою залежить від професійної майстерності педагогів, які мають створювати відповідні сприятливі передумови для розвитку індивіда. Отже, найкращі результати в процесі навчання й розвитку учнів досягаються в тому випадку, коли виховний вплив відповідає їх природним обдаруванням і здібностям [6].

Зазначимо, що в добу Середньовіччя, що характеризувалася ідеологічним диктатом з боку церкви, ідея про божественне походження здібностей людини підтримувалася на рівні релігійних догм. Як було наголошено в церковних трактатах, усе, що відбувається в житті людини, є практичним утіленням волі Бога, тому слабка людина не може змінити те, що визначено її таланом.

Як з’ясовано в дослідженні, суттєві зміни в уявленнях стосовно здібностей людини відбулися тільки в епоху Відродження, коли в суспільстві спостерігалось відродження старогрецького ідеалу всебічно розвиненої особистості. У свою чергу, це зумовило підвищення уваги мислителів до пошуку шляхів досягнення цього ідеалу. Варто також акцентувати на тому факті, що в окреслений історичний період змінилося ставлення до самої людини. Якщо в часи Середньовіччя її сприймали як “нечисту істоту”, яка має все подальше життя покутувати свій первородний гріх, то в добу Відродження визнавали високу самоцінність кожної особистості.

На вказаному етапі розвитку суспільства ще не усвідомлювали потребу у виявленні обдарованих дітей та створенні сприятливих умов для розвитку їх талантів. Проте певною мірою думка про необхідність урахування здібностей особи звучить у висновках мислителів-гуманістів, які стверджували, що право на здобуття освіти є тільки в тієї дитини, яка має для цього необхідний хист. Причому здібними до навчання вони автоматично вважали дітей з родин, що належали до вищих верств населення.

Особливий інтерес у контексті порушеної проблеми дослідження викликали наукові ідеї М. Івлевої та В. Іноземцева, які зазначають: якщо в часи Середньовіччя для всіх членів суспільства існувала єдина система ціннісних пріоритетів, то на етапі зародження капіталістичних відносин спостерігалися диференціація суспільних цінностей, визначення різних напрямів і перспектив особистісного зростання людини. Автори також зазначають, що в тогочасному суспільстві виник своєрідний культ видатної, яскравої особистості, яка значно перевершувала пересічну людину у своїх природних задатках і здібностях, причому критерії виявлення такої особистості та сферу її талантів однозначно не визначали (це могли бути галузь

політики чи поетики, лицарські або чернечі подвиги тощо). Дослідники також наголошують, що, на відміну від античного ідеалу калокагатії, видатна особистість епохи Відродження була об'єктом захоплення, але не обов'язково еталоном для наслідування. На підставі своїх міркувань М. Івлева й В. Іноземцев зробили висновок про те, що саме в епоху Відродження зародилося "сміслові ядро обдарованої особистості" [5, с. 129].

Ці науковці також констатують, що на попередніх етапах історії людства в концепціях мислителів джерелом людської обдарованості вважався Бог. В епоху Відродження роль цього джерела ними не заперечується, але воно втрачає для них свою значущість. Причому вчені концентрують свою увагу не стільки на визначенні причин виникнення та природи обдарованості, скільки на дослідженні її проявів у різних сферах людського життя (наприклад, у повсякденній праці, розбудові відносин та спілкуванні з іншими членами суспільства тощо). Крім того, в ті часи формулюються педагогічні ідеї про необхідність урахування природних задатків та розвитку здібностей людини як передумови її успішної підготовки до професійної діяльності [5, с. 129].

Висновки. На підставі викладеного можна підсумувати, що вже в античному суспільстві значну увагу мислителі приділяли проблемі обдарованості, проте педагогічну цінність більшості праць того часу знижує прагнення їх авторів розкривати суть цього особистісного феномена та причини його виникнення переважно шляхом звернення до потойбічних (божественних) сил. Водночас варто зауважити, що на вказаному етапі розвитку суспільства вперше були сформульовані важливі висновки про необхідність приділення педагогами значної уваги навчанню й вихованню обдарованої молоді, що сприятиме забезпеченню соціально корисної спрямованості їх життєвої активності.

Також з'ясовано, що перехід людства до епохи Середньовіччя ще більше закріпив домінування в суспільстві поглядів про те, що тільки волею Бога визначається рівень обдарованості людини. Тому питання про розвиток талантів дитини педагогічними засобами в тогочасному суспільстві не порушується.

У свою чергу, в епоху Відродження під впливом існуючих реалій відбувається переосмислення підходів до розуміння суті та природи обдарованості, шляхів її розвитку. Повністю не заперечуючи роль Бога в розвитку обдарованості молоді, провідні мислителі сформулювали в ті часи принципово нові ідеї про цей феномен та шляхи розвитку здібностей особистості педагогічними засобами. Саме в епоху Відродження виник концепт обдарованої особистості.

У подальших дослідженнях планується проаналізувати сучасні наукові підходи до навчання й розвитку інтелектуально здібних та обдарованих учнів.

Список використаної літератури

1. Антонова О. Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів : монографія / О. Є. Антонова. – Житомир : Вид-во ЖДУ, 2007. – 472 с.
2. Аристотель. Никомахова етика [Электронный ресурс] / Аристотель. – Режим доступа: http://www.civisbook.ru/files/File/Aristotel_Nikomakhova.pdf.
3. Вінник Н. Д. Психолого-педагогічні підходи до особистісного розвитку інтелектуально обдарованих старшокласників : методичні рекомендації / Н. Д. Вінник. – Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. – 26 с.
4. Жураковский Г. Е. Очерки по истории античной педагогики / Г. Е. Жураковский. – Москва : Политиздат, 1940. – 470 с.
5. Ивлева М. Л. Формирование психологической концепции одаренности в эпоху Возрождения / М. Л. Ивлева, В. А. Иноземцев // Известия МГТУ “МАМИ”. – 2014. – № 2 (20). – Т. 5. – С. 125–131.
6. Квинтилиан М. Ф. Двенадцать книг риторических наставлений : в 12 кн. / М. Ф. Квинтилиан. – Санкт-Петербург : Типограф. Императ. Рос. академии, 1834. – Ч. 1. – С. 27.
7. Мякишева Н. М. Личностные особенности развития интеллектуально одаренных младших школьников / Н. М. Мякишева. – Москва : Прометей, 2011. – 159 с.
8. Платон. Ион, или об Илиаде / Платон ; пер. Я. М. Боровского. – Москва : Мысль, 1986. – С. 530–541.
9. Савенков А. И. Одаренные дети в детском саду и школе : учеб. пособ. / А. И. Савенков. – Москва : Академия, 2000. – С. 20.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2017.

Ткачев А. С. Про истоки выявления и развития одаренной личности в истории научной мысли

В статье раскрыты истоки становления идей выявления и развития одаренной личности в истории научной мысли. Определено, что в античном обществе доминировали представления о божественном происхождении гениальности человека, которые дополнялись выводами мыслителей о важности обучения и воспитания одаренной личности как необходимой предпосылки обеспечения ее конструктивной роли в обществе. Установлено, что в эпоху Средневековья взгляды о божественном происхождении способностей человека поддерживались на уровне религиозных догм. Доказано, что существенные изменения в представлениях мыслителей о способностях и одаренности человека произошли в эпоху Возрождения, когда возник концепт одаренной личности.

Ключевые слова: истоки, научная мысль, одаренность, способности, личность, античное общество, Средневековье, эпоха Возрождения.

Tkachov A. About Origins of the Ideas of a Gifted Personality Educating and Development in the History of Scientific Thought

It is determined in the article that nowadays there is a topical problem of searching efficient ways to solve the problem of educating and developing gifted people. Theoretical and practical works on this point that were accumulated during mankind's previous historical periods are of great interest, as accumulated works can be creatively used in modern conditions of functioning of secondary and high school. Based on the above mentioned point, the article reveals the origins of becoming of the ideas of a gifted personality educating and development in the history of scientific thought. In the course of the research it has been determined that antique thinkers perceived a genius as a mythological figure that combines immortal deity (divine spirit) and a mortal man, and genius itself as a kind of irrational inspiration, enlightenment from above, capability of heavenly origin which arises as a result of combining purely human qualities and divine spirit so that a personality acquires principally new quality capa-

bilities unavailable for ordinary people. Therefore genius and brilliance were considered unique phenomena that were higher than known laws of nature that is why they do not follow these laws. The research also states that the ideas about the divine origin of a person's genius were elaborated by thinkers' conclusions about the importance of teaching and educating a gifted person as a necessary precondition of providing his/her constructive role in the society.

While carrying out the research it was found that in the Middle Ages the views about a divine origin of a person's ability were corroborated at the level of religious beliefs; it proves that thinkers' ideas about a person's gifts and abilities underwent substantial changes in the Renaissance era when the concept of a gifted personality appeared. It was then that a peculiar cult of an outstanding bright personality that surpassed greatly an ordinary person by his/her natural inclinations and abilities arose. What is more, unlike an antique ideal, an outstanding personality of the Renaissance era was an object of admiration and not necessarily a model to follow.

Key words: *origins, scientific thought, giftedness, abilities, antique society, Middle Ages, the Renaissance era.*